

FRAGMENTA IOANNEA

PAEDAGOGICA

Willow tree's storytelling : Foreword to eko-narrative

Vrba naslouchá, vrba vypráví : Střípek z ekonaratologie

Kateřina Jančaříková

**Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, M. D. Rettigové 4 Praha 1
Katedra biologie a ekologické výchovy
Vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy**

e-mail: jancarikova@post.cz

**Charles University in Prague, Faculty of Education, M. D. Rettigové 4 Praha 1
Department of Biology and Environmental Education
Head of the Environmental education office**

Obrázek 1

Obr. 1 **Inspirace novomanželům.** Tuto fotografii dávám přátelům jako svatební dar. Můžeme z ní totiž číst o setkání a velké lásce. Dva stromy v lese se potkaly, vyrostly blízko sebe, soutěžily spolu o prostor a živiny a místo toho, aby jeden vyhrál a druhý zahynul, jak to obvykle bývá, srostly. Několik prvních let jim letokruhy přibývaly pomalu – je vidět, že proces sžívání s druhým je náročný. Po několika letech ale začaly tvořit letokruhy společně.

**Kateřina Jančaříková (2007): Vrba naslouchá, vrba vypráví : Střípek z ekonaratologie
– Fragn. Ioann. Collecta.**

Připsáno památce mého otce Vladimíra Macury, který mne seznámil s Velkým Epikem.

Nově vznikající odvětví interdisciplinární naratologie EKONARATOLOGIE poukazuje na skutečnost, že příběh, resp. vypravování příběhů, není pouze lidskou entitou, ale že se týká skutečně všeho stvoření. Z literatury i vlastní zkušenosti známe příklady promluv člověka k živému tvorů. Ten ale nemusí plnit jen pasivní funkci, funkci vrby, která mlčky naslouchá a nevyzradí, ale může se ujmout i role aktivní, role vypravěče, nebo dokonce i role učitele. Umíme se ale od přírody učit? Umíme jí naslouchat?

Autorka tohoto příspěvku by chtěla poukázat na potřebu a možnosti informálního vzdělávání (vzdělávání v přírodě a od přírody) a vyzvat k většímu využívání narativity v environmentální výchově.

**Kateřina Jančaříková (2007): Willow tree's storytelling : Foreword to the eko-narrative
– Fragn. Ioann. Collecta.**

I dedicate this article in memory of my father Vladimír Macura, excellent storyteller. He was the first one who told me about Big Epic – Creator of history.

EKONARATOLOGY, the new part of interdisciplinary narratology, refers to fact, that storytelling is not only human entity, but it is entity of all creatures. We know (from literature and from our experiences) plenty of

examples of man's speak to creature. But the creature needn't be passive only, like a willow; it could be active too, as a storyteller or even a teacher.

The author of this paper would like to point out a necessary and possibilities of in-formal education (outdoor education and learning from the Earth) and appeal to use narrative in environmental education.

Vrba naslouchá, vrba vypráví : Střípek z ekonaratologie

1. Úvod do ekonaratologie

Příběhy jsou středem lidského života

Příběhy patří k lidem odedávna. V současné době v západní civilizaci probíhá jev, který je odborníky nazýván „narrative turn“, tedy „návrat k vyprávění“.

Pokud dnes hovoříme o návratu, muselo v historii dojít k rozchodu s vyprávěním. Stalo se tak přibližně asi před 200 – 300 lety v souvislosti s rozvojem vědy a techniky a médií a důrazem na tzv. vědecký způsob nahlížení světa. Vypravování příběhů a pohádek se stalo „zábavou pro děti“, příběhy Bible byly vhodné „leda tak pro babičky z vesnice“, nastal odklon od autentických příběhů (co jsem dnes zažil) k příběhům masově sdíleným (televizní seriály) a k příběhům tzv. objektivním (zpravodajství). Důsledkem tohoto rozchodu je, že vše, co se spojuje s intuicí, emocemi, fantazií a iluzí, je dnes většinou vědecké společnosti považováno za nevěrohodné a nevědecké a za „ztrátu času“.

Ovšem již v 70. letech XX. století upozorňovali odborníci (např. Bruner, 1965), že nestačí postavit poznání a zkoumání na tom, co považujeme za objektivní, ale že by se mělo posilovat poznávání na základě subjektivního a emotivního nahlížení světa. Podle Brunera totiž jediné paralelní využívání obou cest umožňuje rozvoj plnohodnotného a efektivního myšlení. V 80. letech XX. století pak vznikla tzv. teorie narativity, jež přinesla do západního myšlení návrat k vyprávění a příběhům. Walter Fisher vyslovil v roce 1985 tzv. „narativní paradigma“ – tvrzení, že většina lidí si více a lépe než data a fakta ve vědeckých souvislostech pamatuje informace ve formě historek, a že se veškerá komunikace mezi lidmi uskutečňuje vlastně formou vyprávění, naslouchání a sdílení příběhů. Lidský rod pak Fisher s trochou nadsázky označuje jako „Homo narrans“.

Okomentoval(a): [HP1]: Neynám správné jméno aut., výše píšeš Fisher

Interdisciplinární naratologie

Teorie narativity se původně vyvinula jako subdisciplína literární vědy zaměřená na literární narativ. Česká naratoložka Alice Jedličková (2005) uvádí, že zahraniční diachronní výzkum rozeznává: a) protonaratologii – úvahy o vyprávění předcházející konstituování disciplíny (tedy do 60. let 20. století), b) klasickou, tj. strukturální lingvistickou naratologii, a c) postklasickou, interdisciplinární naratologii, která se rozvíjí se od poloviny 90. let 20. století a která se v poslední době osamostatňuje a vytváří vlastní subdisciplíny. Nejvýznamnější z nich jsou:

- narativní psychologie – léčba prostřednictvím vyprávění vlastního, obvykle traumatizujícího příběhu (LANGER, 1991, převzato z CHAITIN, 2003) nebo narativní rodinná terapie (např. EPSTON a WHITE, převzato z CHAITIN, 2003); v poslední době se masivně rozvíjí výzkum narativity jako podpůrného prostředku mírového procesu a předcházení konfliktů, např. v Severním Irsku či v Izraeli (CHAITIN, J. 2003).
- narativní teologie využívá vypravování příběhu k objasnění "Božího jsoucna" (McGRATH, 2001). Předními zastánci narativní teologie jsou křesťané Karl Barth a Helmut Richard a židovský teolog Michael Goldberg, který provedl komparaci židovských a křesťanských narativit stejných příběhů Písma a z ní odvodil zajímavé teologické, politické i sociální závěry.
- narativní pedagogika a také narativní environmentální výchova využívají příběhy jako prostředky edukace.

Šíří současných interdisciplinárních naratologických výzkumů přesvědčivě ilustruje například mezinárodní Project Narrative koordinovaný Univerzitou v Ohio, na němž se podílejí naratologové, etnologové a psychologové z celého světa. Teoretické pozadí ekonaratologie bylo v ČR poprvé publikováno nedávno (Jančaříková, 2007).

2. Zvíře a rostliny jako posluchači příběhů lidí

Promlouvání k živým tvorům jako kompenzace

Absence narativity je psychology považována za jednu z příčin deprese moderního člověka. Kvůli mediím, která šíří zábavné, chytlavější a zdánlivě důležitější příběhy, si stále méně lidí udělá dostatek času na vyslechnutí příběhů svých nejbližších. K tomu přidejme posun od vícegeneračního bydlení k samostatnému bydlení tzv. malé rodiny (rodičů a nezletilých dětí), posun od manuální práce v přírodě (při které je možné si povídat) k manuální práci u stroje (který bývá hlučný a obvykle ho obsluhuje jen jeden člověk) nebo k práci intelektuální (při které není možné si vypravovat). Následkem těchto trendů ubývá čas na vyprávění a mnoho lidí nemá nikoho blízkého, kdo by naslouchal jejich příběhům, tedy příběhům jejich všedního života, příběhům o tom, jak prožili den, vyprávění o jejich nočních i denních snech. Dlouhodobý nedostatek naslouchajících posluchačů je deprimující.

Část z takto osamělých lidí kompenzuje lidskou potřebu vyprávět a naslouchat samomluvou nebo oslovováním psa, kočky, stromů, květin. Stačí se projít parkem a určitě uvidíte (obvykle) důchodce, jak láskyplně hovoří ke svému voříškovi nebo k holubovi, kterého nalákal na kus rohlíku. Katolický farář a básník Jakub Deml napsal půvabnou sbírku *Moji přátelé*, ve které své promluvy ke květinám a stromům zaznamenal.

*Děkuji ti za pozdravení, sestro KOPRETINO,
srdce tvé je zlaté
a ostatní tělo tvé je tělo těch nejmenších
anděličků – nezapomeň na mne.*

Většina těchto promluv je založena na jednostranné komunikaci – člověk mluví o svých potřebách, o svých prožitcích, emocích, vzpomínkách a nečeká ze strany posluchače (nelidského tvora) žádnou reakci. Kdybychom se těchto lidí zeptali, pravděpodobně by většina z nich odpověděla: „Vím, že mi nerozumí, ale mně to pomáhá“.

Promlouvání k živým tvorům – poskytování informací ze světa lidí

Ze světové i české literatury můžeme čerpat řadu svědectví o tom, že část lidstva nepovažuje posluchače z živočišné, resp. rostlinné říše za pouze pasivní účastníky dialogu, ale za posluchače aktivní, tj. (alespoň v některých situacích a někteří lidé) vidí smysl promlouvání k nelidským bytostem.

Babička Boženy Němcové přikázala služce Voršile, aby o její smrti, pověděla jejímu včelstvu:

*„...až tedy umru, nezapomeň to říci včeličkám, aby vám nepomřely. Ostatní by třeba zapomněli.“
Babička věděla, že to Vorša udělá, poněvadž věřila, nač ostatní nevěřili, a tehdy snadno by udělat opomenuli včas, byť i babičce kvůli udělat chtěli.*

...

Vorša nemeškajíc mezi plačícími, pospíchala k úlu, který pan otec babičce před kolika lety postavil, a zaklepavši naň, volala třikrát: „Včeličky, včeličky, babička nám umřela!“

Než lidovou představu o tom, že včelstvo pomře, když se mu včas neřekne o smrti včelaře, odsuneme jako nesmyslnou bezbožnou pověru, připomeňme si, že i text Písma svatého (Mk 15,15) ukládá povinnost:

„Kažte evangelium všemu stvoření.“

Většina interpretů se shoduje na tom, že se nejedná jen o lidi, ale doslova o *všecko stvoření*.

Dovolte mi osobní vzpomínku: v roce 1990 jsem putovala se svým kníračem po Šumavě. V kostelíku na Čachrově, kterým jsme procházeli, byla mše. Tehdy tam ještě jako řadový farář sloužil mši nynější kardinál Miloslav Vlk. Nechala jsem psa venku a sedla si do lavice, abych se zúčastnila mše. Ale pejskovi se venku samotnému nelíbilo a kňučel. Už jsem chtěla jít k němu a pryč z kostela, aby jeho

kňučením nerušilo ostatní, když farář Vlk přerušil mši a vyzval mne, ať ho vezmu dovnitř, slovy: „... i on potřebuje slyšet slovo Boží.“¹

3. Zvíře či rostlina jako vypravěč příběhu – od polidštění k respektování

Ze světové literatury

V Ezopových bajkách promlouvají zvířata i rostliny lidskou řečí, chovají se jako lidé, prožívají lidské emoce. Jsou to více paralely s lidským světem, než skutečné promlouvání zvířat. Zvíře se stává prototypem a nositelem určitého neměnného charakteru – je personifikováno a porozumění jeho skutečným vlastnostem, jeho skutečnému jazyku je takřka nulové (autorovým literárním cílem nebyla etologická studie).

Dále nalézáme „mluvící zvířata“, která se většinu svého života chovají jako příslušníci svého druhu, tj. jako zvířata, ale v jednom nebo v několika dramatických okamžicích nečekaně promluví lidskou řečí a pokusí se ovlivnit aktéry lidského příběhu.

Prototypem takového tvora je Bileámová oslice (Numeri 22). Úplně obyčejná oslice, která se většinu svého života chová jako oslice – nosí náklad, nosí svého pána, žere trávu a seno, vyměšuje se. A náhle, pravděpodobně jen jednou za život, promluví na svého pána. A z její řeči je zřejmé, že *projevuje víc soudnosti při setkání s božím poslem než její pán. Ba je dokonce obdařena prorockým viděním ve chvíli, kdy její majitel, profesionální prorok, zcela oslepne svou tvrdohlavostí a omezeností. V kritické chvíli je dán Bileámově oslici lidský hlas, aby mohla svého pošetilého pána pokárat.* (Tydlitátová, Písařová, 2007).

Dalším literárním tvorem, kterému bylo dáno třikrát za život promluvit lidskou řečí je Huan, mluvící pes z příběhu Beren a Lúthien J.R.R. Toliena.

... pes Huan měl poctivé srdce a zamiloval si Lúthien od chvíle, kdy se setkali, a trápil se pro její zajetí. Proto často chodil do její komůrky a v noci ležel před jejími dveřmi, protože cítil, že do Nargothrundu přišlo zlo. Lúthien ve své osamělosti k Huanovi často mluvila, vyprávěla mu o Berenovi, který je přítelem všech ptáků a zvířat a neslouží Morgothovi, a Huan všemu rozuměl. Rozuměl totiž řeči všech tvorů obdařených hlasem, ale bylo mu dovoleno promluvit lidskou řečí jen třikrát, než zemře.

A Huan vymyslel plán, jak Lúthien pomoci; přišel v noci, přinesl jí plášť a poprvé promluvil a poradil jí. Pak ji vyvedl tajnými cestami z Nargothrundu a uprchli spolu na sever; a pokořil se a dovolil jí, aby na něm jela jako na koni, jako někdy jezdili skřeti na velkých vlčích. Tak dosáhli velké rychlosti, protože Huan byl rychlý a neúnavný.

... Huan ...byl smrtelně raněn a vnikl do něho Morgothův jed. Pak přišel, padl vedle Berena a potřetí promluvil lidskou řečí a dal Berenovi sbohem, než zemřel. Beren nepromluvil, ale položil psu ruku na hlavu. Tak se rozloučili.

C.S. Lewis v Letopisech Narnie rozlišuje zvířata na *obyčejná* a *mluvící*. Obyčejná zvířata je možné využívat – jezdit na nich, lovit je, jíst jejich maso. Mluvící zvířata² jsou aktéry historie a myslíci bytostmi stejně jako lidé a ostatní lidem podobní tvorové, jejich využívání je nemyslitelné.

V kontextu Lewisova pojetí nezbývá konstatovat, že většina lidí naší kulturní a historické epochy považuje za *obyčejná* všechna zvířata a všechny rostliny. Maximálně jim přizná úlohu pasivního, trpělivého a věrného posluchače.

Sousloví „mluvit do dubu“ se používá, když je posluchač „hluchý“, rezignovaný, pasivní. „Budu ti vrbou“ se používá jako slib toho, že se tajemství – intimní příběh vypravěče, nedostane k třetí osobě.

*Blíže u Viklova na stoku dvou řek
stojí dutá vrba třetí lidský věk;
všeptej do ní v tiché noční době
své tajemství, a ulevíš sobě,
jiný nemám lék.“³*

¹ Možná by se Rost'o hodilo dát tuto vzpomínku do nějakého rámečku – tedy pokud ji nebudeš chtít úplně vyhodit. Katka

² V originálu Talking Beasts.

³ Karel Havlíček Brovský Král Lávr.

Ale je to tak skutečně? Vždyť i Havlíčkova dutá vrba nakonec lazebníkovo tajemství o králových oslích uších prostřednictvím kuličky z její větvičky udělaného vyševelila...

4. Úvod do problematiky biokomunikace

Autentická komunikace živých tvorů

Zvířata a rostliny mimo literární kontext lidskou řečí obvykle (viz papoušci, kavky, apod.) nemluví. To ale ani zdaleka neznamená, že nekomunikují. Dorozumívají se svou vlastní autentickou řečí, svými vlastními, lidem naprosto nepochopitelnými, vzdálenými a většinou neznámými jazyky, resp. způsoby komunikace.

A také to neznamená, že nekomunikují s lidmi. Promlouvají i k nám, k lidem, ale my jim bohužel většinou nerozumíme.

Etologové a ekologové se vnitrodruhovou a mezidruhovou komunikací zabývají a některá z jejich tajemství již poodhalili. Nejsrozumitelnější a také nejvíce zkoumaná a prozkoumaná je pochopitelně komunikace lidem nejpodobnějších tvorů (savců a ptáků). I laici ví, že špatnou náladu a tedy signál „dej si pozor“ vyjadřují kočkovité šelmy mrskáním ocasu, koně klopením uší, psi odhalením zubů a naježením, býci hrabáním kopyt, morčata skřipáním a cvakáním zubů apod.

Klasifikace biokomunikací a jejich příklady

Odborníci klasifikují biologické komunikace do těchto kategorií: chemické, dotykové, vibrační, akustické, optické a jiné dorozumívání a také jejich kombinace.

Chemická komunikace, např. komunikace feromonová, je využívána celou řadou druhů hmyzu: mravenci, motýly, brouky. Lidé využívají výzkumy feromonové komunikace k likvidaci nežádáných návštěvníků. Obaleče lapají na neodolatelnou vůni samičky do feromonových pastí, které můžete v našich lesích snadno najít. Na cestičky mravenců faraónů stříkají vůni, která znamená: „nechoď tam – nic tam zajímavého nenajdeš“.

Dotykovou komunikaci známe především ze sexuálního a mateřského chování ptáků a savců. Podněty získané hmatem (především dotyky hmatových per a hmatových chloupků) jsou zaznamenávány v určitých oblastech mozku a hrají velký význam v sexuální oblasti. Patří sem ale také dotyky tykadel hmyzu, dotyky tykadel měkkýšů. U některých členovců kromě hmatu hrají roli i vibrace, např. samečci pavouků informují zvláštními otřesy samice o své přítomnosti a snaží se zabránit tomu, aby se s nimi zacházelo jako s kořistí nalétlou do sítě.

Je prokázáno, že do optické komunikace patří i komunikace včel. Na skutečnost, že se dorozumívají tancem, první upozornil rakouský vědec Karl von Frisch, který za své výzkumy v této oblasti v roce 1973 obdržel Nobelovu cenu. Později ale vědci o jeho výzkumech pochybovali, uvažovali, že kromě optické komunikace může hrát roli např. uvolňování pylu a chemická (voňavá) stopa. Za podpory britské vládní Biotechnology and Biological Sciences Research Council proběhl nedávno výzkum, který dokázal, že se skutečně jedná o optickou komunikaci. Včely byly vybaveny vysílači, které následně umožnily identifikovat jednotlivé dělnice a přesně zaznamenat trajektorie jejich pohybu v závislosti na předváděném tanci (Houser, 2005).

Světlušky (lidově svatojánské mušky) se dorozumívají svícením. Samička (u většiny druhů bez schopnosti létat) leží v trávě a „bliká“ světelné signály (zakrývá křídly fosforeskující zadeček). Letící sameček je schopen signály identifikovat a najít samičku svého druhu, která je připravena na páření. Vědci také zjistili, že hladové samičky umí „zalhat“ – vyšlou signály jiného druhu, přilákají na ně samečka jiného druhu, toho chytanou a sežerou (Žďárek, 1980).

5. Mezidruhová komunikace

Výzkumy komunikace mezi člověkem a jinými druhy jsou z pochopitelných důvodů prováděny především se savci a ptáky.

Znaková řeč – nástroj mezidruhové komunikace primátů

Pokusy s gorilami a šimpanzi dokázaly jejich schopnost komunikovat jazykem neslyšících – znakovou řečí.

Nejznámější a nejdéle trvající z těchto pokusů vede psycholožka Francine Patterson (The Gorilla Language Project). V roce 1972 naučila dvě gorily (samici Koko a samce Michaela) komunikovat znakovou řečí. Dnes je Koko skoro 40 let a ovládá více než 1000 slov americké znakové řeči. Tento více než třicetiletý výzkum dokázal, že gorily umí požádat nejen o základní potřeby (jídlo, vodu), ale i pamlsky, a dokonce i o takové speciality jako je ušetření bolavého zubu. Kromě toho využívají znakový jazyk také ke sdělování svých dojmů a postřehů, k vyjádření obav o ostatní členy skupiny, k oživení dávných vzpomínek a také k zakrývání nepříznivých skutečností (lhaní).

Vědci intenzivně zkoumají, jestli se podobným způsobem, ovšem nějakým vlastním znakovým jazykem, dorozumívají gorily a další primáti ve volné přírodě, a nebo jestli dovednost těchto jedinců je ojedinelá a vybuzená stimuly výzkumníků.

Lidská řeč jako nástroj komunikace papoušků

Marina Vančatová (2006) provádí v Praze výzkum na papoušcích. Dokázala, že jsou schopni rozumět celé řadě lidských slov. Vzhledem k svému hlasovému aparátu také mohou slova vyslovovat, a to nejen bez porozumění – tedy papoušci nejen „papouškují“, ale skutečně lidskou řečí komunikují.

Největší překvapení výzkumníci z jejího týmu zažili, když samice papouška šedého Markéta oslovila druhého papouška, který ji obtěžoval, lidskou řečí: „Jarino, šup do klece!“ Použila lidskou řeč jako prostředek vnitrodruhové komunikace!

6. Příroda jako učitel

Mnoho tzv. přírodních národů věří, že zvířata, stromy, řeky i krajina sama vypráví příběhy. Výzkum uskutečněný mezi slavnými přírodovědci, laureáty Nobelovy ceny, potvrdil něco podobného. Mnoho slavných přírodovědců a ochránců přírody z celého světa totiž na otázku: „Kdo byl vaším učitelem?“ odpovědělo: „Příroda sama.“ (Mündl, 1992). Mezi nimi zakladatel etologie Konrád Lorenz. Nebo slavný lovec lidožravých tygrů a zakladatel ochrany přírody v Indii sir Edward Jim Corbett, který jako malý kluk chodil sám na dlouhé hodiny i celé dny do pralesa, pozoroval život v pralesi a učil se od přírody. Později se z něj díky neuvěřitelné znalosti přírody stal jeden z nejlepších lovců. S přibývajícimi lety získal k lovu pro zábavu odpor a stal se ochráncem zvířat a přírody.

Osobní historka: na cestě z jedné konference jsem se zeptala zakladatelky Toulcova dvora a propagátorky ekologické výchovy v ČR Emilie Strejčkové, koho ona považuje za svého učitele, za svůj vzor. Odpověděla: „Přírodu“ a rozhovořila se o konkrétním lese, konkrétní řece – a k mému úžasu to byl stejný les a stejná řeka, Šumavský les kolem řeky Pstružné, mezi Čachovem a Velharticemi, kde (o třicet let později) učila příroda mne! Domlouvaly jsme se o osamělých toulkách mezi stejnými stromy, kopci. Vyprávěly jsme jedna druhé, jak jsme se brodily řekou Pstružnou, zachraňovaly mihule, když se čistil náhon Rajského mlýna, a naslouchaly řeči lesa.⁴

Pouze tajemná dovednost porozumění přírodě a tomu, jak to v přírodě obvykle chodí (angl. patterns), by snad mohla vysvětlovat geniálně přesné odhady genetika Johanna Gregora Mendela, který z těch mnoha znaků, které hrách má, vybral právě a jenom těch sedm monogenních. Ostatními, polygenními znaky, se nezabýval a to bylo štěstí, protože by mu na nich teorie dědičnosti neseděla. A nebo amerického šlechtitele Luthera Burbanka (vyšlechtil např. Burbankovy brambory, švestky bez pecek, atd.), o kterém se traduje, že z tisíce stejných semenáčků jabloní dokázal vybrat právě těch několik nejlepších. Jeden z jeho přátel si to ověřil – odnesl si do své zahrady štěpy Burbankem vyražené a staral se o ně. Za patnáct let byly ze štěpů vybraných Burbankem kvalitní stromy nesoucí velké sladké plody, z těch jeho pláňata s plody trpkými nebo bez plodů (Gould, 2005).

Jestli je možné, aby byla příroda učitelem, tak musíme dětem umožnit, aby je učila (Ellis, 1997). Pokud děti od přírody izolujeme, odíráme jim nejen právo na zdravý rozvoj v přirozeném prostředí, ale také právo na vzdělání.

Výše zmíněný Luther Burbank, a nejen on, propagoval pro výchovu dětí klidné prostředí venkova, kde by žily bez intelektuálních stresů. Burbank se stavěl proti povinné školní docházce dětí mladších 10 let. A tento názor uváděl jako základ, nebo dokonce celou podstatu navrhovaných reforem.

⁴ Opět Rost'o, jestli osobní historku chceš nechat, tak asi do nějakého rámečku, ne?...Katka

Každé dítě by mělo mít svůj vlastní svět, kde jsou bábovičky z písku, luční kobylky, vodní brouci, pulci, žáby, motýli, lesní jahody, třešně, žaludy, kaštiny, lezení po stromech, brouzdání se potokem, lekníny, veverky, netopýři, včely, morčata, štěňata, strniště, smrkové šišky, oblázky, písek, hadi, borůvky a sršni; a každé dítě, které o tento svět přijde, zároveň přijde i o nejlepší zdroj své výchovy. Tím, že se s jednotlivými složkami tohoto světa seznámí, dostane se do styku s vnitřní harmonií přírody. Toto poučení je nenásilné, přirozené a celistvé. (cit. z Gould, 2005).

7. Narativní metody v edukačním procesu

Pozitiva využití narativní metody

Ačkoli je pochopitelně primárním přínosem narativní metody v pedagogice rozvoj jazykových dovedností, nesmíme opomenout, že dalším významným přínosem je rozvoj vyšších kognitivních schopností, představivosti a kreativity. V neposlední řadě rozlišování faktů a fikce v příbězích rozvíjí kritické myšlení žáků.

Pochopení toho, že ani ten nejkratší zážitek nejde nikdy popsat tak, jak se skutečně odehrál, a že úplně obyčejnou historku (cestu do práce) vnímá každý jinak, rozvíjí emoční inteligenci, empatii a schopnost nadhledu. Tato kompetence se osvědčí především při zkoumání jevů, které se udály (pravděpodobně) jen jednou (příběh vzniku světa, příběh vzniku života) a pomohou nám si uvědomit, že Darwinův příběh vzniku světa, jak je podáván v učebnicích, není tím, který Darwin sám vymyslel, a který není ani jedinou objektivní pravdou. Možná bychom v těchto úvahách mohli nalézt odpověď na otázku, proč existují lidé, kteří jsou schopni se kvůli „pravdě“ o vzniku světa nebo o vzniku života do krve pohádat nebo dokonce kvůli ní válčit.

Narativní teorie ve školní praxi

Možná se zeptáte, proč bylo zapotřebí kvůli něčemu tak zřejmému, jako je význam vyprávění, vyslovit paradigma. A skutečně, mnozí učitelé narativní metodu používali a používají ve svých hodinách naprosto přirozeně a spontánně, bez znalosti narativní teorie. Správné řešení slovní úlohy v matematice nalezne více žáků, pokud mohou použít figurky či jiné hmotné pomůcky (Norfolk, Stenson, Williams, 2006). Učitelé zeměpisu využívají regionální báje a pověsti, učitelé dějepisu autobiografie. Praxe ukazuje, že si žáci lépe zapamatují fakta, pokud je učitel zaobalí do příběhu a případně tento příběh navíc zdramatizuje.

Tuto skutečnost využíval také fenomenální český učitel a propagátor eubiotické reformy školy a zakladatel a provozovatel Dětské farmy, největšího pokusu vyučovat pod širým nebem na našem území, Eduard Štorch (1926). Štorch napsal na dvacet knih přibližujících zábavnou formou dobu pravěkou.

Díky dalšímu fenomenálnímu vypravěči Ondřeji Sekorovi znají prý čeští žáci hmyz nejlépe ze všech žáků Evropy (Stehlíková, Vařeková, Sekora, 2003).

Nejde ale jen o lidské příběhy, jedním z hlavních cílů narativní ekologické výchovy je, aby se lidé naučili rozumět příběhům živého a neživého světa a pocítili touhu je chránit (Nanson, 2005).

Schopnost porozumět příběhům přírody je přímo závislá na množství času s přírodou a v přírodě stráveném. Toto porozumění rozvíjí environmentální senzitivitu, osobnostní charakteristiku založenou na poznávání přírody, porozumění přírodě a schopnosti odhalit, že někde něco neprobíhá tak, jak by mělo, a touze pomoci a ochraňovat přírodu (Wilke, 1993).

Udržme si horizontální komunikaci

Komunikace s živými tvory může být realizována na třech rovinách:

- 1) Můžeme k nim shlížet jako k bezcenným, resp. méněcenným věcem.
- 2) Můžeme k nim vzhlížet, zbožšťovat si je.
- 3) Můžeme k nim hovořit jako k sobě rovným, spolustvořeným druhům.

První varianta v naší kultuře převažuje. Naš právní řád považuje zvíře za věc. Čeština se naštěstí vyhnula tomu, že by i jazyk zvíře považoval za pouhé *to* (jako např. angličtina), ale v reálném životě se zvířaty a rostlinami většina společnosti nakládá jako s věcmi, resp. jako s majetkem. Není divu, že v tomto kontextu málokdo naslouchá příběhům krajiny, zvířat, stromů a rostlin.

Druhá varianta převládá v kultuře řady přírodních národů, v hinduismu aj. náboženstvích. Vybrané zvíře je považováno za božstvo, je zakázáno ho zabít, a to i v případě, že ohrožuje ostatní, nebo že

Okomentoval(a): [HP2]: Příběhy nebo svět?

rodina umírá hladu. Jsou mu předkládány úlitby, oběti. Je uctíváno. Božstvu je pokorně nasloucháno, ale je to skutečně jeho příběh, který je kněžstvem a šamany interpretován?

Třetí a nejdůležitější rovinu vztahu k živým tvorům odkrývá např. Martin Buber v knize Já a Ty (Buber, 1995). Jedná se o vztah, který není ani panský, ani modloslužebný – zvíře, strom, rostlinu a živé i neživé bytosti oslovuje a vnímá jako bratry.

Pozoruji strom, mohu ho vnímat jako obraz, jako sloup, který ční do výše, nebo jako rozstříklou zeleň. Nebo jako pohyb, proudící žiloví... nebo ho přiřadit k určitému druhu, mohu mu dát zmizet a zvěčnit ho tím, že ho proměním v číslo, číselný poměr. Pořád je to ale můj předmět, má své místo, svou dobu, svůj způsob, povahu.

Ale může se stát – z vůle a milosti zároveň – že pozoruji-li strom, vstoupím do vztahu k němu a on přestane být jen Ono.

Nemusím se zřítí některého ze způsobů pozorování. Nemusím od něčeho ohlédnout – obraz, pohyby, druh... to vše je tu naopak také zahrnuto a nerozlišitelně sjednoceno. Strom teď není dojmem, hrou mé představivosti, náladovou hodnotou, ale stává se mým protějškem, má se mnou co činit, stejně jako já s ním, ale jinak. Vztah je vzájemností.

Konrád Lorenc, který takto vztah k nelidským bytostem také prožíval, vzpomíná, že všechna zvířata, která kdy pozoroval, bral jako tvory sobě rovné, jako možná méně nebo jinak obdarované kolegy (Mündl, 1992).

Závěrem

Primárním úkolem všech progresivních učitelů environmentální výchovy je zprostředkovat žákům možnost pobytu v přírodě, komunikaci s živým tvorem, ustoupit do pozadí a nechat je naslouchat a učit se od toho nejlepšího učitele, kterým je příroda sama.

Tuto činnost může učitel pokorně doplňovat vyprávěním nebo čtením příběhů o přírodě, nasloucháním vyprávění žáků o tom, jak oni vnímají přírodu, co oni zažili. Je vhodné využívat také rodičů žáků, příběhů ochránců přírody a aktivistů propagujících ochranu životního prostředí.

Bibliografie

- BOROVSKÝ, K.H. Král Lávro. Praha : Sursum, 2006. 38s. 1. vyd. ISBN 80-7323-131-X.
- BUBER, M. Já a ty. Olomouc : Votobia, 1995. 1. vyd. 120s. ISBN 80-7198-042-1.
- BRUNER, J. S. *Vzdělávací proces*. Praha : SPN, 1965. Bez ISBN. Dále využity informace o tomto autorovi z webových stránek <http://web.lemoyne.edu/~hevern/nr-basic.html>. [Citace 30. 6.2007].
- BRUNER, J.S. *Making stories*. London : Harvard University Press, 2005. 130p. ISBN 0-674-01099-X.
- CORBET, J. *Chrámový tygr*. Volary : Stehlík, 2006. 2. vyd. 144s. ISBN 80-86912-01-5.
- DEML, J. *Moji přátelé*. Praha : Československý spisovatel 1967. Bez ISBN.
- ELLIS, B. "Fox". *Learning From The Land : Teaching Ecology Through Stories and Activities*. Englewood : Teacher Ideas Press, 1997. 145s. ISBN: 1-56308-563-1. Dostupné na <http://www.foxtalesint.com>. [Citace 30. 6.2007].
- EPSTON, D. *Narrative Therapy*. Dostupné z <http://www.narrativeapproaches.com/>. [Citace 1. 7. 2007].
- FISHER, Walter R. *The Narrative Paradigm : An Elaboration*. In Communication Monographs 52. December 1985. p. 347-367.
- GOULD, S.J. *Dinosaurů v kupce sena : Úvahy o povaze přírodních věd*. Praha : Academia, 2005. 1. vyd. 676s. ISBN 80-200-1338-5. Cit ze str. 418
- HOUSER, P. *Věcí tanec pod mikroskopem: Je to jazyk, ale... Science World, 2005. Dostupné Na <http://www.scienceworld.cz/sw.nsf/ID/61AE38EBD06E2B83C125700600209408>*. [Citace 25. 11. 2007].
- CHAITIN, J. *Narratives and Storytelling*. 2003. Dostupné na <http://www.beyondintractability.org/essay/narratives/>. [Citace 6. 7. 2007].

Okomentoval(a): [HP3]: Čím?

- JANČAŘÍKOVÁ, K. *Narativní metoda v environmentální výchově*. Úvodní přednáška VII. pedagogické konference Středočeského kraje. Podblanické ekocentrum Vlašim, 14. 11. 2007.
- JANČAŘÍKOVÁ, K. *Příběh jako zdroj inspirace i povzbuzení (úvod do ekologické naratologie) : Památce mého otce Vladimíra Macury*. Sborník environmentálních studií. Praha : Karolinum, 2007. (v tisku).
- JEDLIČKOVÁ, A. *Naratologické marginálie české teorie literatury : Připsáno Jarce Janáčkové k letošnímu 24. listopadu*. In: Česká literatura. Roč. 53, č. 6, s. 852-861. 2005.
- LANGER, L. *Holocaust Testimonies : The Ruins of Memory*. New Haven : Yale University Press, 1991.
- LEWIS, C.S. *The Chronicles of Narnia*. London : Grafton, 2002. ISBN 0-26-167046-1(-8).
- McADAMS, D. P.; JOSSELSO, R. & LIEBLICH, A. [eds.] *Turns in the Road : Narrative Studies of Lives in Transition*. American Psychological Association, 2001.
- McGRATH, A. E. [ed.] *Blaskwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení*. Praha : Návrat domů, 2001. 1. vyd. str. 320-326. ISBN 80-7255-043-8.
- MÜNDL, K. *Zachraňme naději : Rozhovory s Konradem Lorenzem*. Praha : Panorama, 1992. 1. vyd. 152s. Bez ISBN.
- NANSON, A. *Storytelling and Ecology : Reconnecting People and Nature through Oral Narrative*. Pontypridd : University of Glamorgan Press, 2005. 71 pp. ISBN 978-1-84054-125-0. Citace z STTRAUSS, K. *Review of Anthony Nanson, Storytelling and Ecology : Reconnecting People and Nature through Oral Narrative*. H-Net Reviews, 2007. Dostupné na <http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=62541170440291>. [Citace 9. 7. 2007].
- NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. Cit. ze str. 197 a 198.
- NORFOLK, S., STENSON, J., WILLIAMS, D. [ed.] *The Storytelling Classroom : Applications Across the Curriculum*. Westport, Connecticut, London : Libraries Unlimited, 2006. ISBN 1-59158-305-5. 232 pages.
- STEHLÍKOVÁ, B.; VAŘEKOVA, V. & SEKORA, O. J. *Ondřej Sekora Práce všeho druhu : Osobnost a dílo*. Praha : Práh, 2003. 1. vyd. 234s. ISBN 80-7252-085-7.
- ŠTORCH, E. *Dětská farma : eubiotické reforma školy*. Brno, 1929.
- The Gorilla Language Project*. Dostupné na <http://www.koko.org/index.php> [Citace 25. 11. 2007].
- TOLKIEN, J.R.R. *Sylmarillion*. Praha : Mladá fronta, 1992. 1. vyd. 140-162.
- TYDLITÁTOVÁ, V., PÍŠAŘOVÁ, P. *Vztah člověka a zvířete v Tanachu*. Dostupné na <http://www.tydlitova.net/vztahclazvvt.htm>. [Citace 5. 10. 2007].
- VANČATOVÁ a kol. *Kognitivní schopnosti papouška šedého (Psittacus erithacus)*. Poster na konferenci ČSEtS 2006. Zápis dostupný na http://www.sweb.cz/jpavol/rozumeji_zvirata_lidska_reci.htm.
- WILKE, R. J. [ed.] *Environmental education : Teacher Resource Handbook : A practical Guide for K – 12 Environmental Education*. Thousand Oaks, California : Corwin press, First Printing, 1993. ISBN 0-8039-6370-X.
- ŽDÁREK, J. *Neobvyklá setkání*. Praha : Panorama, 1980. 304s. – Ojedinělá pozorování ze světa hmyzu.

Napsáno za podpory grantu 134262-CY-GRUNDTVIG-GMP.